

Primjedbe Instituta za etnologiju i folkloristiku na nacrt prijedloga Zakona o znanosti

Prijedlog Zakona o znanosti predviđa tržišnu ovisnost i političku kontrolu znanosti i utoliko je u suprotnosti s javnim interesom i načelom slobode znanstvenog istraživanja zajamčenim u aktualnom Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, kao i u Ustavu Republike Hrvatske. Osim toga, prijedlog Zakona dokida aktualnim Zakonom zajamčeno načelo autonomije te na njemu zasnovanu unificiranu regulaciju etičnosti i vrednovanja znanstvenog rada i znanstvenih postignuća.

Naglasak prijedloga Zakona o znanosti na povezivanju znanosti i gospodarstva (proklamiran i u popratnom tekstu uz sva tri prijedloga Zakona) ograničava doprinos znanosti na samo jedno područje društva (gospodarstvo) i jednu društvenu vrijednost (novac). Previđajući druga područja društva (obrazovanje, kulturu i dr.) i druge društvene vrijednosti (znanje, moral i dr.), prijedlog Zakona o znanosti suprotno javnom interesu ozbiljno ugrožava budući utjecaj znanosti na ta područja i vrijednosti te, u konačnici, na društvo u cjelini.

Naglasak prijedloga Zakona na političkoj regulaciji na svim razinama (od ustroja javnog znanstvenog instituta do znanstvenih prioriteta) ugrožava zajamčenu slobodu znanstvenog istraživanja te je suprotan javnom interesu, ponajprije stoga što predviđa da znanstveni rad, osim tržišta, reguliraju politička tijela o čijoj neupućenosti i nekompetentnosti najbolje svjedoče ozbiljni i brojni propusti, nejasnoće i proturječja ovog prijedloga Zakona.

Recimo:

Prijedlog Zakona o znanosti sadrži brojne nejasnoće (npr. čl. 12 st. 2; čl. 26 st. 3; čl. 38 st. 4; čl. 40; čl. 42 st. 2; čl. 58 st. 5, 6 i 8; čl. 60 st. 1; čl. 64 st. 1; čl. 89 st. 1), nedorečenosti (npr. čl. 2 st. 1 t. 6; čl. 4; čl. 17; čl. 22 st. 1; čl. 26 st. 3; čl. 50; čl. 86 st. 3), proturječnosti (npr. čl. 26. st. 4 i 5; čl. 28 st. 3 i čl. 2; čl. 30 st. 1; čl. 87 st. 1), netočnosti (npr. čl. 36 st. 1; čl. 56 st. 3), neusklađenosti s drugim zakonima (npr. čl. 18) i pravima (npr. čl. 32 st. 5 i 6; čl. 34 st. 2), prenormiranosti (npr. čl. 4; čl. 12 st. 1; čl. 40 st. 2; čl. 36-43) te subnormiranosti (npr. vezano uz privatne institute; suradnička i viša suradnička radna mjesta, financiranje npr. čl. 58), kao i ključan terminološki promašaj (npr. čl. 9 st. 4) – na što su sve precizno uputili kolege iz Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar te Ekonomskog instituta. Kolege su, također, uočili i koncepcijsku fokusiranost zakona na ograničavanje i uštede, kao i pretjerani utjecaj politike na znanost (vezano uz članove Nacionalnog vijeća za visoko obrazovanje i znanost, čl. 6 st. 2). Ostavljajući po strani dodatne nejasnoće i nedorečenosti koje će možda uočiti kolege iz drugih znanstvenih instituta i šire, kao i one koje smo sami uočili u ovom prijedlogu Zakona (npr. čl. 3 st. 2; čl. 57; čl. 59; čl. 62 st. 2), primjedbe Instituta za etnologiju i folkloristiku usvojene na raspravi zaposlenika održanoj 19. listopada 2010. godine usmjerene su na koncepcijsku neprihvatljivost prijedloga Zakona. Mišljenja smo, kao što smo već istaknuli, da prijedlog Zakona:

- **DOKIDA** u važećem Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju zajamčeno načelo **AUTONOMIJE** znanstvenika (čl. 2 st. 2) te unificiranu znanstvenu regulaciju **ETIČNOSTI** (čl. 112; čl. 107 st. 2) i **VREDNOVANJA** (čl. 19; čl. 35-37) znanstvenog rada i postignuća.
- pretjeranom tržišnom orijentacijom i političkim uplitanjem **UGROŽAVA** Ustavom (čl. 68), postojećim Zakonom (čl. 2 st. 2 t. 1) i prijedlogom Zakona (čl. 1. st. 3; čl. 3 st. 1 t. 1) zajamčenu **SLOBODU** znanstvenog rada.

Pobliže:

Naglasak prijedloga Zakona na povezivanju znanosti i gospodarstva ograničava doprinos znanosti na samo jedno područje društva (gospodarstvo) i jednu društvenu vrijednost (novac) te time ugrožava zajamčenu slobodu znanstvenog istraživanja te je suprotan javnom interesu.

Prijedlog Zakona o znanosti usmjeren je na snažnu tržišnu ovisnost, odnosno komercijalizaciju znanosti. Umjesto prema mogućnostima, javnom interesu, uspješnosti ili potrebama znanstveni se instituti prema prijedlogu Zakona mogu financirati primarno prema formuli umnoška vlastitih prihoda s predviđenim postotkom iz domene javnih financija. Preciznije, Zakon o znanosti predviđa da udio sredstava Državnog proračuna Republike Hrvatske s razdjela ministarstva u ukupnom proračunu instituta ne može biti viši od 60% za tzv. državne znanstvene institute, odnosno, 80% za tzv. nacionalne znanstvene institute. Budući da je prema prijedlogu Zakona nejasno kako se određuje udio javnih financija u financijama javnih znanstvenih instituta, polazimo od pretpostavke da će se on odrediti prema preostalim 20%, odnosno 40% ukupnog proračuna znanstvenog instituta tj. proporcionalno vlastitim prihodima instituta od tržišta i ostalih poslova (čl. 58; čl. 64). Smatramo da se znanost, koja je i prema prijedlogu Zakona neupitno područje od posebnog interesa za Republiku Hrvatsku (čl. 1 st. 2), ne može u potpunosti prepustiti tržišnim trendovima, vrijednostima i interesima, u rasponu od pseudoznanstvene pomoći gospodarstvu do participacije u međunarodnim fondovima. Načelo financiranja javnih znanstvenih instituta koje se temelji na proporcionalnom modelu vrlo će brzo na jednoj strani dovesti do bogaćenja, a na drugoj do nesvrhovite, potencijalno neetičke prenamjene, pa i ukidanja pojedinih znanstvenih instituta. Može se, naime, predvidjeti da će predloženo proporcionalno načelo financiranja – s obzirom na globalnu ekonomsku krizu – javne znanstvene institute usmjeriti isključivo prema gospodarstvu, pa čak i prema neznanstvenoj djelatnosti, odnosno udaljiti od javnoga sektora u kojem brojna znanstvena područja sustavno participiraju, dakle od visokoga školstva, obrazovanja, kulture i dr. Pitanje je koji bi znanstveni novak ili znanstvenik i iz kojih interesa želio participirati u tako postavljenom okviru znanstvenog djelovanja? Taj okvir je suprotan javnom interesu. Javni instituti su javno dobro, a ne tržišni subjekti.

Smatramo simptomatičnim što prijedlog Zakona unatoč golemu etičkom ispitu što ga pred znanost i znanstvenike postavlja preusmjerenje na tržište, odnosno komercijalizacija znanosti, za razliku od postojećeg Zakona, niti jednim člankom, stavkom ili točkom ne predviđa unificiranu (na razini znanstvene zajednice) etičku regulaciju znanstvenog rada. Za razliku od postojećeg Zakona koji predviđa sankcije u slučaju povrede etičkoga kodeksa (čl. 37 st. 2 t. 3) te nalaže ustroj Odbora za etiku, donošenje jedinstvenoga kodeksa te osnivanje etičkih povjerenstava (čl. 112), prijedlog Zakona nalaže ukidanje Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (čl. 88 st. 1), zadržavajući jedino osobnu etičku odgovornost (čl. 3 st. 1 t. 6) te etičku odgovornost pojedinog znanstvenog instituta (čl. 93). Simptomatično je da prijedlog Zakona o znanosti ukida i odredbu iz postojećeg Zakona (čl. 107 st. 2) prema kojoj:

Sveučilišta, veleučilišta, visoke škole i javni znanstveni instituti mogu se financirati samo iz onih izvora koji ne utječu na njihovu neovisnost i dostojanstvo. Vlastiti prihodi mogu se ostvarivati samo djelatnostima koje ne štete ostvarenju osnovnih zadaća sveučilišta, veleučilišta, visokih škola i javnih znanstvenih instituta.

Jesu li i autori zakona prepoznali moguću proturječnost između zahtjeva za komercijalizacijom i zahtjeva za neovisnošću, dostojanstvom i javnim interesom? Bi li se navođenjem tih zahtjeva u prijedlogu Zakona u sam zakon ugradio niz sukoba interesa na koje potiče komercijalizacija znanosti, a s kojima će se znanost, znanstvene institucije i znanstvenici morati nositi ako se prihvati ovaj prijedlog Zakona?

Pretpostavljamo da je cilj ovog prijedloga Zakona rasterećenje Državnog proračuna, dakle kratkoročna ušteda koja, međutim, može imati dugoročne posljedice na sustav javnih znanstvenih instituta, znanosti, a time i na javni interes za znanost kao odgovornoj, autonomnoj i prema javnom interesu usmjerenoj djelatnosti. Stoga smatramo da prijedlog Zakona treba u potpunosti odbaciti.

Prema našem mišljenju znanstveni rad i javni znanstveni instituti moraju se regulirati s obzirom na vlastita postignuća i vrijednosti te u skladu s dugoročnim javnim interesom, a ne kratkoročnim tržišnim trendovima i vrijednostima.

S druge strane, naglasak prijedloga Zakona o znanosti na političkom uplitanju na svim razinama (od ustroja instituta do znanstvenih prioriteta) ugrožava zajamčenu slobodu znanstvenog istraživanja te je suprotan javnom interesu.

Prijedlog Zakona predviđa, dakle, još izraženiji državni, politički nadzor znanosti, napose javnih znanstvenih instituta. Prijedlog Zakona ovu tendenciju i terminološki regulira člankom kojim se svi javni znanstveni instituti preimenuju u državne znanstvene institute (čl. 80 st. 1). Težnja za što izravnijim političkim upravljanjem znanstvenim institutima vidljiva je na brojnim razinama ovoga prijedloga Zakona. Prema prijedlogu Zakona, a za razliku od postojećega, ravnatelje dijela javnih znanstvenih instituta potvrđuje Ministar (čl. 25 st. 5), a na temelju imenovanja upravnoga vijeća u kojem pak sve članove, uključivo i predsjednika, imenuje Ministar, uz iznimku jednoga člana kojega bira radničko vijeće (čl. 22 st. 3). Za razliku od postojećeg Zakona, prijedlog Zakona predviđa mogućnost prema kojoj se statutom znanstvenog instituta može odrediti da dužnost predsjednika znanstvenog vijeća obavlja ravnatelj (čl. 24 st. 4). Sporno je što, također za razliku od postojećeg Zakona prema kojem je znanstveno vijeće iznosilo upravnom vijeću prethodno mišljenje u postupku donošenja statuta (čl. 26 st. 5 t. 7), prijedlog Zakona predviđa samo da statut donosi upravno vijeće (čl. 21 st. 2 t. 1). Sa zebnjom se pitamo ne bi li sve bilo jednostavnije da je već i prijedlog Zakona odredio da je ravnatelj instituta ujedno i predsjednik znanstvenog vijeća, odnosno, da politički potvrđena (ravnatelj) ili imenovana tijela (upravno vijeće) imaju svoj udio ili vodeću funkciju u svim ključnim tijelima instituta? Odredba prijedloga Zakona prema kojoj znanstveni instituti imaju zasebne Pravilnike o napredovanju (čl. 21 st. 2 t. 6) također otvara cijeli niz problema. Osim mogućnosti izravnoga širenja političkih i ekonomskih mikroutjecaja na sve razine ustroja znanstvenih instituta, uočavamo i sljedeće probleme: 1. ako instituti pojedinačno utvrđuju uvjete za izbor na znanstveno radno mjesto, nije nužno da su uvjeti različitih instituta međusobno kompatibilni; 2. posljedica je potpuno ukidanje međusobne konkurentnosti i posljedične mobilnosti. Primjerice, ako bi se znanstveni suradnik iz jednog instituta želio kandidirati na istovrsno znanstveno radno mjesto na drugome institutu, to neće biti moguće realizirati. Smatramo da je svakako potrebno zadržati oblike vanjskoga unificiranoga vrednovanja (koje se, dakle, ovim prijedlogom Zakona iz razine

općih načela i kriterija vanjskog vrednovanja prebacuje na pojedinačne razine, pojedine institute), a minimalne uvjete za izbore u zvanja nužno mora utvrditi više nadinstitucionalno tijelo sastavljeno pretežito od znanstvenika, ponajprije stoga što takvo tijelo napredovanje vezuje uz postignuće pojedinca i na razini znanstvene zajednice unificirane standarde, a ne isključivo uz otvorenost radnoga mjesta.

Nadalje, polazište udjela javnih financija u financijama javnih instituta prema prijedlogu Zakona određuje se s obzirom na spomenuti udio vlastitih prihoda, ali i s obzirom na sukladnost s nacionalnim znanstvenim prioritetima utvrđenim u dokumentu Strategija razvoja znanosti i tehnologije u Republici Hrvatskoj (čl. 17 st. 1), koji već u naslovu privilegira pojedina znanstvena područja i koji ne navodi obrazovanje kao, gledano iz perspektive javnog interesa, neizostavan segment svakog promišljanja razvoja i primjene znanosti (za slično usp. npr. čl. 2 st. 1 t. 12; čl. 47 st. 1 i st. 4). Napominjemo da Strategiju, a time i nacionalne znanstvene prioritete, prema prijedlogu Zakona, ne donosi tijelo sastavljeno od znanstvenika. Umjesto toga, prijedlog Zakona predviđa da Strategiju na prijedlog Nacionalnog vijeća za znanost i visoko obrazovanje potvrđuje Hrvatski sabor (čl. 2 st. 1 t. 10). Prema postojećem Zakonu, Nacionalno vijeće za znanost sastoji se isključivo od znanstvenika koji imaju mogućnost po potrebi pozvati ministra znanosti i druge članove Vlade Republike Hrvatske – oni mogu sudjelovati u raspravi, ali bez prava glasa (čl. 9 st. 1 i 3). No, Nacionalnim vijećem za visoko obrazovanje i znanost, prema prijedlogu novoga Zakona o visokom obrazovanju, predsjedava po položaju predsjednik Vlade Republike Hrvatske (čl. 7 st. 2), a jedan od njegovih zamjenika je po položaju ministar nadležan za znanost (čl. 7 st. 3). Osim toga, prema prijedlogu Zakona, članovi Nacionalnoga vijeća su i ministar nadležan za financije, predsjednik Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskog sabora, potpredsjednik Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskog sabora (čl. 7 st. 4) te znanstvenici koje također imenuje Vlada Republike Hrvatske (čl. 7 st. 5), a na prijedlog nadležnog ministarstva slijedom prijedloga znanstvenih institucija (čl. 8). Odluka o znanstvenim prioritetima se, dakle, umjesto s obzirom na dugoročne znanstvene uvide i projekcije donosi s obzirom na politički trenutak i gospodarske potrebe. Smatramo da se ovako definiranim načinom utvrđivanja nacionalnih znanstvenih prioriteta značajno ugrožava autonomija znanosti i status javnih instituta i znanosti kao javnog dobra Republike Hrvatske. Budući da

prijedlog Zakona predviđa znatno smanjenje udjela javnih financija (najviše do 60% u odnosu na vlastita sredstva) za znanstvene institute koji se ne bave područjima što su u trenutačnoj Strategiji definirana kao prioritetna (a takvih će biti, jer po definiciji neka područja mogu biti prioritetna samo ako su druga neprioritetna), model financiranja proporcionalan vlastitim prihodima javnog znanstvenog instituta može ozbiljno ugroziti dugoročne i javne prioritete kao što su javna i kvalitetna znanost, javno i kvalitetno obrazovanje i sl. Gospodarskim trenutkom uvjetovane odluke poput ovoga prijedloga Zakona u sprezi s nacionalnim znanstvenim prioritetima određenima i potvrđenima prema političkim kriterijima (Sabor, Vlada, Nacionalno vijeće za visoko obrazovanje i znanost) osim toga mogu dovesti do ukidanja ili osnivanja znanstvenih instituta ovisno o kratkoročnim, najviše petogodišnjim ciklusima. Znanstveni instituti ne mogu se u tolikoj mjeri povoditi za trenutačnim prioritetima, kao što ni znanstvene paradigme nisu modne kolekcije što se mijenjaju sa svakim godišnjim dobom. Znanstveni rad mora biti autonoman. Stoga inzistiramo na Zakonu prema kojem bi ponajprije znanstvena zajednica (i domaća i međunarodna) odlučivala o znanstvenoj djelatnosti.

Smatramo da je redefinicija javnih znanstvenih instituta u državne institute i njihova regulacija prema primarno političkim načelima i gospodarskim trendovima suprotna javnom interesu budući da otvara prostor ne samo za rasipanje, nego i za moguću političku ili tržišnu instrumentalizaciju ostatka ostataka javnih dobara (npr. javnog obrazovanja, javnog zdravstva i sl.) Republike Hrvatske. Sasvim pojednostavljeno rečeno, smatramo da su javni znanstveni instituti javno (društveno i dugoročno), a ne državno (političko i trenutno) dobro i da ih kao takve treba vrednovati i u tom smjeru regulirati.

Riječju, javni znanstveni instituti nisu državna tijela, ni tržišni subjekti, a znanje nije roba.

Svjesni da prijedlog Zakona o sveučilištu te prijedlog Zakona o visokom obrazovanju također ozbiljno narušavaju načelo slobode i autonomije znanosti, kao zaposlenici Instituta za etnologiju i folkloristiku svoju smo elaboraciju usmjerili na prijedlog Zakona o znanosti.

Zaključno, ostavljajući postrance pitanje je li komercijalizacija i politička instrumentalizacija znanosti u prijedlogu Zakona o znanosti mišljena (konceptijska) ili slučajna (nomotehnička), smatramo da prijedlog Zakona o znanosti valja odbaciti ili temeljito konceptijski i nomotehnički revidirati, a odgovornost za rad i postignuća prepustiti znanstvenoj zajednici, ustrajući pritom na shvaćanju znanja i znanosti kao javnoga dobra koje se može regulirati i usmjeravati unificiranim tijelima sastavljenim od znanstvenika, a ne političkim odlukama ili tržišnim tendencijama. Naš znanstveni rad je dugoročan rad, stoga i štete nastale njegovim ugrožavanjem, ograničavanjem ili prevrednovanjem također mogu biti dugoročne za naše društvo.